

DİLİN ANAHTAR YAPILARI EŞDİZİMLER VE ARAPÇADA EŞDİZİM**Şehide CENGİZ ARSLAN*****Özet**

Eşdizimler, dilin anahtar yapılarıdır. Eşdizimleri bilmek veya eşdizimlere yönelik farkındalığa sahip olmak, dilin öğreniminde, öğretiminde, etkin olarak kullanılmasında ve çeviri faaliyetlerinde bize önemli kapılar açmaktadır. Eşdizimler dilbilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Yapılmış olan bu tanımlar dilbilimcilerin eşdizimleri ne şekilde ele aldıklarını ve eşdizimlere bakış açılarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu makalede eşdizimlerle ilgili farklı görüşlere ve tanımlara yer verilerek, eşdizim türleri kısaca açıklanmış ve eşdizimlerin önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dil, Eşdizim, Çeviri, Arapça*

COLLOCATIONS: THE KEY STRUCTURES OF LANGUAGES AND COLLOCATIONS IN ARABIC**Abstract**

Collocations are key structures of language. To know or being aware of collocations opens important doors for the learning, teaching, effective use of language and translation activities. Collocations are defined by linguists in different ways. These definitions are very important in terms of how linguists deal with collocations and their point of view on collocations. In this article, the importance of collocations by using different opinions and definitions about collocations is shown.

Keywords: *Language, Collocation, Translation, Arabia*

Giriş

Klasik dil öğretim ve öğrenim metotlarının eleştirildiği günümüzde sözcüklere verilen önem giderek artmaktadır. Dil öğrenmenin sözcük ve grameri aynı ölçüde önemli gören, biri diğerini gerekli kılan, iki koldan yürütülmesi gerektiği düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır. Dilin söz varlığında bulunan sözcükler ancak bir araya geldikleri sözcüklerle anlamlıdır. Duyduğumuz, okuduğumuz her sözcüğü ayrı ayrı ele almaya çalıştığımızda anlamada güçlükler ve yanlışlıklar kaçınılmazdır. Ayrıca kullandığımız tüm dilsel yapıları sıfırdan oluşturmaya çalışmak yorucu ve beyhude bir çabadır. Çünkü dilde hazır kullanımlar mevcuttur. Hazır yapıları bilmek bizlere büyük kolaylıklar sağlayacak ve pratiklik kazandıracaktır. Bu yapıların başında eşdizimler gelmektedir. Bu sebeple, eşdizim bilgisi ve farkındalığı üzerinde durulması gereken temel konulardan biridir.

Anadilimizde konuşurken farkında olmadan pek çok eşdizimi art arda sıralarız, göz süzmek, kalp atışı, kör talih, kara gün derken bunların neden bu şekilde bir araya geldiklerini düşünmeyiz. Oysa bu yapılar dilin incelikleridir. Bu ifadelerin çevirisi veya dili yeni öğrenen biri için kavranması oldukça güçtür. Bu kelime gruplarının çevirisinde veya günlük dilde konuşurken, hedef dilde tam karşılığını bulamadığımızda söylediklerimiz muhabatımız için anlamsız olacaktır.

* Bu çalışma, yazarın “Arap Basımında Eşdizimsel İfadeler” (Kırıkkale Ü., SBE, Kırıkkale, 2019) adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Kırıkkale Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, sehideaslan@kku.edu.tr

Kavramlar ve Tanımlar Işığında Eşdizim

En az iki kelime birlikteliğinden oluşan eşdizim, İngilizcede “collocation”, Arapçada “المصاحبة” terimiyle ifade edilmekte ve dilbilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Eşdizimlerle ilgili yapılan tanımların farklılığının sebebinin, eşdizimlerin, dilbilimciler tarafından farklı yönleri dikkate alınarak incelenmesidir. Eşdizimsel ifadelerin incelenmesinde, iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; sıklık temelli yaklaşım ve anlam temelli yaklaşımdır (Aktaran: Doğan, 2015, s. 71). Bu yaklaşımların öncüleri sayılan dilbilimcilerin yapmış olduğu tanımlara baktığımızda, eşdizimlerle ilgili yaklaşımlar ve tanımında ortaya çıkan farklılıklar daha iyi anlaşılacaktır.

Eşdizim (collocation) terimini, şu anki karşılığıyla ilk kez, “*Modes of Meaning*” adlı makalesinde 1951 yılında Firth kullanmıştır (Kumanlı, 2016, s. 196). Firth’e göre, eşdizim, “*kelimeleri bir arada tutan ortaklıktır*” (Aktaran: Suçin, 2007, s. 114). Firth bir kelimenin ancak birlikte kullanıldığı kelimelerle tam olarak anlam kazanacağını vurgulamaktadır (Aktaran: Doğan, 2015, s. 72). Firth’e göre eşdizimlilik, sözcüklerin bir arada bulunması değil, aynı zamanda aralarında oluşan karşılıklı beklenti düzenini de ortaya çıkarmaktadır. Aralarındaki karşılıklılığa dayalı olarak, eşdizimi oluşturan sözcüklerden biri, diğerinin ya da diğerlerinin tahmin edilmesini/çağrışımını mümkün hale getirmektedir (Eken, 2015, s. 31).

Firth’in öğrencilerinden Halliday ise eşdizimi, bir sözcüğün başka sözcüklerle kurduğu birliktelikler, dizimsel gruplar olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s. 198). Eşdizimlerin genellikle kalıplaşmış yapıda sözcük birleşimleri olduğunu vurgulayan Nesselhauf ise eşdizimi, belirli bir kullanım sıklığına sahip sözcüklerin belirli bir aralık içindeki birliktelikleri olarak ifade etmektedir (Aktaran: N. Tayyibe Eken, 2016, s.31). Tüm bu tanımlar sıklık temelli yaklaşımın öncü isimleri tarafından yapılmıştır.

Anlam temelli yaklaşım ise eşdizimlerin sadece kullanım sıklığına bağlı bir takım istatistikî verilere dayanmasının yeterli olmadığı görüşünü ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, eşdizimleri oluşturan kelimeler arasında anlamsal temeller bulunmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri Cowie ve Mel’çuk’tür (Doğan, 2015, s. 73).

Batılı dilbilimcilerin, yapmış olduğu bu tanımlarda, eşdizimsel ifadelerle ilgili üç noktaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki; eşdizimlerin, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan sözcük grupları olduğu; ikincisi bir araya gelen bu kelimelerin belirli bir kullanım sıklığına sahip olmaları gerektiği; üçüncüsüyse, aralarında anlamsal bir bağlantı bulunduğu.

Vurgulanılan bu noktalar eşdizimlerin saptanması açısından oldukça önemlidir.

Eşdizimlerin Arapçada nasıl tanımlandığı ve eşdizimsel ifadelerle ilgili yapılan çalışmaların hangi görüşler etrafında toplandığı konusu çalışmamızın önemli konularından birini teşkil etmektedir. Arap dilbilimciler ve dilciler tarafından ortaya konan tanımların ve terimleştirmelerin batılı dilbilimcilerden farklı olduğunu belirtmek gerekir.

İngilizcede “collocation” terimiyle ifade edilen eşdizim için Arapçada “*المتلازمات اللفظية*” gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır. En çok kabul gören terimlerden olan “*المصاحبة*” terimi, “*صاحب*” fiilinden türemiştir, eşlik etmek, birbirine bağlı olmak, arkadaşlık etmek gibi anlamlara gelmektedir (el-Yesûî, 2008, s. 416).

Biz de çalışmamızda “*المصاحبة*” terimini esas alacağız. “Collocation” teriminin Arapça karşılığı olarak “*المصاحبة*” terimini ilk kez kullanan Ahmed Ebu’l-Ferec olmuştur. Ahmed Ebu’l-Ferec eşdizimi, nahiv ve diğer dil kurallarına bağlı kalmadan, bir cümle veya metinde bir araya gelmiş kelimelerin anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını sağlayan, dilsel bir tür olarak tanımlamaktadır (Ebu’l-Ferec, 1966, s. 111). Ebu’l-Ferec “*el-Me’âcimu’l-luğaviyye fî dav’i dirâsâti ‘ilmi’l-luğati’l-hadîs*” adlı eserinde, sözlüklerde, kelimelerin eşdizimleriyle birlikte kullanılmasının önemini vurgulayarak, sözlüklerin, kelimeleri eşdizimleriyle birlikte vermelerinin, anlama ve anlamlandırma sürecinde dilcilere ve dil kullanıcılarına büyük yardımları olacağını altını çizmektedir (Ebu’l-Ferec, 1966, s. 115).

Eşdizimsel ifadelerin Arap dilbilimciler ve Arap bilginleri tarafından fark edilmesi çok eski dönemlere rastlamaktadır. Ne var ki bu dönemde yapılmış olan çalışmalar eşdizimleri tam olarak karşılamaktan uzaktır. Ancak bu çalışmalar kelimelerin anlamsal bütünlüğüne, kullanım sıklığına ve aralarındaki bağlantıya dikkat çekmesi bakımından oldukça önemlidir. Klasik Arap bilginleri tarafından ortaya konan bu farkındalık eşdizimlerin terimleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Eşdizimsel ifadelerle ilgili ilk farkındalığı, Sibeveyh'in ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Sibeveyh, bazı kelimelerin bazı kelimelerle kullanılmasının anlam açısından doğruluğuna, bazı kelimelerinse başka kelimelerle kullanılmasının anlamda oluşturduğu yanlışlığa dikkat çekmiş ve bunu "المستقيم الكذب" (doğru-yanlış) terimiyle adlandırmıştır. Sibeveyh, bu konuyu açıklarken "حملت الجبل، وشربت ماء البحر ونحوه" örneğini verir, bu örnekteki "الجبل" ve "ماء البحر" kelimelerinin bu cümlede bir arada gelmesinin nahiv açısından doğru olsa da anlam bakımından yanlış olduğunu söylemektedir (Sibeveyh, 1988, I, s. 25-26.). Yukarıdaki açıklamada Sibeveyh her kelimenin, tüm kelimeler ile bir araya gelebileceğine dikkat çekerek kelimelerin bağlamı göz önünde bulundurulmadan ve birliktelik unsurları sağlanmadan bir arada bulunmasının anlamda büyük yanlışlara yol açacağını vurgulamaktadır. Sibeveyh'in yapmış olduğu bu vurgu bir metni meydana getiren kelimelerin de incelenmeye tabi tutulması farkındalığını doğurmuştur.

Eşdizimsel ifadelerin varlığına dikkat çeken önemli âlimlerden biri de ünlü Arap bilgini Câhız'dır (Gökmen, 2018, s. 50). Kur'an'ı Kerim'de bazı kelimelerin sürekli bir arada bulduklarını vurgulamış ve bu örnekleri "*el-Beyân ve 't-tebyîn*" isimli eserinde sıralamıştır (Suçin, 2007, s. 115). Bu örneklerin tam olarak eşdizim olup olmadıkları tartışılabilir ancak Câhız kelimelerin bir arada görülme sıklığına dikkat çekerek eşdizimlerin belirlenmesinde temel yöntemlerden biri olan kullanım sıklığına dayalı yaklaşımı ortaya koymuştur. Bir arada bulunma sıklığını vurgulayan bu çalışma eşdizimlerin fark edilmesi noktasında oldukça önemlidir. Câhız'ın eserinde vermiş olduğu örnekler şunlardır (Câhız, 1998, I, s. 21):

Tablo 1

Namaz ve zekât	الصلاة والزكاة
Açlık ve korku	الجوع والخوف
Arzu ve korku	الرغبة والرهيبة
Muhacirler ve Ensar	المهاجرون و الانصار
Cinler ve insanlar	الجن والانس

Câhız Kur'an'daki kelime birlikteliklerine dikkat çekse de bu birlikteliklere herhangi bir isim vermemiştir. Câhız, aynı eserinde kelimelerin bağlamına da vurgu yapmaktadır. Kur'an'ı Kerimde hep aynı bağlamda kullanılan kelimeleri sıralayarak bunların gelişi güzel kullanılmadıklarını ifade etmektedir.

Klasik Arap bilginleri eşdizimsel ifadeleri, eşanlamlılık ve zıt anlamlılık konusu çerçevesinde ele almışlar ve farklı terimlerle adlandırmışlardır. Klasik Arap dilcilerinden el-Müberred (Gökmen, 2018, s. 87) "*eşdizimsel ifadeleri*" "مطابقات" (*uyumlu sözcük dizileri*) terimiyle adlandırmıştır". (Suçin, 2007, s. 115)

Eşdizimsel ifadelerin ele alındığı klasik eserlerin başında "*Furûk 'ul- lugaviyye*"ler gelmektedir. "Fark" kelimesinin çoğulu olan "Furûk" terimsel anlamıyla, Arapça kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarını ele alan eserlerin ortak adıdır (Demirayak, 2016, s. 291). Bu eserlerde müstakil olarak eşdizimler ele alınmasa da kelimelerin aralarındaki farkları ortaya koymak amacıyla kaleme alındığından eşdizimler de sık sık zikredilmiştir. Bu alana ait eserlerin başında el-Askerî'nin "*el-Furûku 'l-Lugaviyye*" adlı eseri gelmektedir. Bu eserinde el-Askerî aynı anlama geldiği varsayılan kelimelerin aslında aralarında önemli anlamsal farkların bulunduğunu vurgulayarak bunları kelimeler üzerinden açıklamaktadır. Bu açıklamaları yaparken çoğu yerde o kelimenin eşdizimlerinden bazılarını da örnek olarak vermekte, anlamı açıklamada eşdizimlerden faydalanmaktadır. *Sıhhat* ve *âfiyet* kelimeleri arasındaki farkı el-Askerî şu şekilde açıklar:

Sihhat (الصحة) ve *âfiyet* (العافية) arasındaki fark: *Sihhat* (الصحة) kelimesi, *âfiye* (العافية) kelimesine göre daha geneldir. *Raculun sahihun* (رجل صحيح) (sağlıklı adam), *âletun sahihatun* (آلة صحيحة) (sağlam alet), bütün ve kırığı olmadığına ağaç için, *haşebetun sahihatun* (خشبة صحيحة) (sağlam ağaç) denilir ancak *haşebetun mu'âfâtu* (خشبة معافاة) (sağlıklı, afiyetli ağaç) denmez. *Sihhat* mecaz olarak, *sahhahtu'l-kavle* (صححت القول) (sözü düzelttim), *sahha li 'ala fulânin hakkun* (صح لي على فلان حق) (benim falanın üzerinde hakkım olduğu doğrudur) şeklinde de kullanılır. Oysa bu bağlamda *âfiyet* (العافية) kelimesi kullanılmaz (el-Askerî, s. 109).

Örnekleri incelediğimizde el-Askerî'nin, *sihhat* ve *âfiyet* kelimeleri arasındaki farkları ortaya koyarken *sihhat* kelimesinin oluşturduğu eşdizimleri de listelediğini görmekteyiz. Ayrıca el-Askerî aynı anlama gelen iki kelimenin her durumda birbiri yerine kullanılamayacağı gerçeğinin altını çizerek, eşdizimsel aralık konusuyla ilgili önemli örnekler sunmaktadır. Bu açıdan "Furûk" kitapları eşdizimler için önemli kaynaklardır.

Eşdizim, klasik Arap dilbilimciler tarafından fark edilerek ele alınmış olsa da tam anlamıyla üzerinde çalışılmamış, modern dilbilimciler tarafından terimleşme süreci gerçekleştirilmiştir.

Modern Arap dilbilimcilerin, eşdizimi ne şekilde tanımladığına baktığımızda, bu tanımlarda da batılı dilbilimcilerde olduğu gibi farklılıklar olduğu görülecektir. Tanımların farklı olmasının yanı sıra eşdizimin karşılığı olarak yukarıda saydığımız farklı terimlerin dilbilimciler tarafından benimsendiğini belirtmeliyiz.

Örneğin eşdizim konusunda önemli eserleri bulunan Hasan Gazala, eşdizimler için "المتلازمات" terimini kullanmaktadır. "المتلازمات" kelimesini sarf yönünden ve sözcüksel anlamı bağlamında incelediğimizde "لزم" fiiliyle aynı kökten gelen "تلازم" fiilinden türemiş bir ismi fail olduğunu görmekteyiz. "تلازم" fiili, iki kişinin veya iki şeyin birbirine ayrılmaz şekilde bağlı olması olarak tanımlanmaktadır (Ömer, 2008, s. 2007). Gazala'nın seçmiş olduğu bu terim onun bize eşdizimsel ifadelerle ilgili benimsediği görüşle ilgili ipuçları vermektedir, nitekim Gazala, eşdizimi, iki veya daha fazla sözcüğün sürekli ve değişmez birlikteliği olarak tanımlamaktadır. Bu sözcüklerin kullanıldıkları her bağlamda bir arada bulduklarını ve bir anlam ilişkisi içerisinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarının altını çizerek, bu sözcüklerden birinin bir başka sözcükle yer değiştirmesinin dilin yapısına aykırı olacağını vurgulamaktadır (Gazala, 2004, s. 1). "Dictionary of Collocation" adlı eşdizim sözlüğünde eşdizimi, iki veya daha fazla sözcükten meydana gelen, dilde süreklilik arz eden, art arda gelen sözcüklerden oluşmuş belîğ ifadeler olarak tanımlamaktadır. Seçmiş olduğu terim ve eserlerinde geçen tanımlardan yola çıkarak Gazala'nın serbest eşdizimleri kabul etmediğini ve eşdizimler arasındaki ilişkiyi tamamen zorunlu kabul ettiğini söyleyebiliriz (Önder, 2014, s. 10).

Modern Arap dilbilimcilerden Temmam Hassân'sa eşdizimin karşılığı olarak "التضام" terimini seçmektedir. "التضام", bir şeyin bir şeye eklenmesi, birleşmesi, birlik oluşturması gibi anlamlara gelmektedir (Komisyon, 1989, s. 776). "التضام" terimini eşdizim türünün genel adı olarak kullanan Hassân bu konunun iki şekilde incelenmesi gerektiği görüşündedir; Bunlardan ilki biçimsel incelemedir, eşdizimin bu türüne "التوارد" adını vermektedir, bu türde eşdizim, cümlenin kuruluş şekli bakımından incelenerek, Arap belagatının unsurlarından olan takdim- te'hir ve vasl-fasl gibi konuları ele alır, eşdizimsel yapıların bu türü daha çok üslup ve belagat araştırmalarının inceleme alanına girmektedir. İkincisi ise Hassân'ın dilbilgiseleşdizim olarak ele aldığı ve "الالتزام" adını verdiği dilbilgisel bütünlüğe dayalı eşdizimdir. Bu görüşe göre dilbilgisel, herhangi bir unsuru analiz edebilmek için onunla bir arada bulunması gereken diğer unsurunda incelenmesi gerekir, bu iki unsur birbirinden ayrı düşünülemez. Örneğin, her fiilin bir faili, her atfın bir matufu ve her muzafun bir muzafunileyhi olması gerekmektedir. Muzafı tek başına ele aldığımızda anlam eksik kalacaktır. Her zaman bir arada bulunan bu terkipler zaman zaman gizli olarak da gelebilir, müstetir zamir buna örnektir. Dilbilgisel açıdan eşdizimleri ele alan Hassân, sözcüklerin ancak dilbilgisel konumları dikkate alınarak doğru anlamlandırılacağını savunur. Ona göre her sözcük oluşturduğu farklı terkiplerle değişik anlamlara bürünecektir (Hassân, 1994, s. 216-217).

Modern dilbilim alanında önemli çalışmaları bulunan dilbilimcilerden Mahmut Fehmi Hicazî de, eşdizimin karşılığı olarak "التضام" terimini kullanmaktadır. Hicazî'ye göre eşdizim, birden çok kelimenin sözdizimsel ilişki içerisindeki bağlılığıdır. Hicazî eşdizimi açıklarken "الكرسي"

sözcüğünü örnek vererek bu sözcüğün “كرسي علم اللغة”, “كرسي الفلسفة” gibi farklı sözcüklerle, farklı dizimler oluşturduğunda, anlamında meydana gelen değişime dikkat çekmektedir (Hicazî, s. 157).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak eşdizimin tanımını yapacak olursak, iki veya daha fazla sözcükten meydana gelen, belirli kullanım sıklığına ulaşmış, aralarında anlamsal ve dizgisel ilişki bulunan kelime birliktelikleridir, diyebiliriz.

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda eşdizimler konusunda genel bir yargının olmadığını görmekteyiz ancak eşdizimlerin kendilerine has bazı özellikleri olduğunu vurgulamak gerekir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) İki veya daha fazla sözcükten meydana gelirler.
- 2) Eşdizimler belirli kullanım sıklığına ulaşmıştır. Sık sık bir arada görülürler.
- 3) Eşdizimler bağlama bağlıdır.
- 4) Bir araya gelişleri nedensizdir.
- 5) Bölündüğünde anlamsal bütünlüğünü kaybedecek blok yapılardır.

Arapçada Eşdizim Türleri

Eşdizimler pek çok türe ayrılmıştır. Bunları, “Yapı bakımından eşdizimler”, “Sözcük dizilişi bakımından eşdizimler”, “Harfi Cerlerden oluşan eşdizimler” şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1) Yapıları Bakımından Eşdizimler

İki veya daha fazla sözcükten meydana gelen eşdizimlerde, eşdizimi oluşturan sözcükler arasındaki ilişki tüm eşdizimlerde, aynı sıklıkta ve güçlü değildir. Birlikteliğin sıklığına göre eşdizimler üç bölümde incelenmektedir. Bunlar; “serbest eşdizimler (opened collocation) (التصاحب الحر)”, “sınırlı eşdizimler (restricted collocation) (التصاحب المنتظم)” ve “bağımlı eşdizimler (bound collocation) (التصاحب المحدد)” dir (Daşkıran, 2015, s. 3).

Serbest eşdizimler: Eşdizimi oluşturan sözcükler arasındaki ilişkinin çok güçlü olmadığı eşdizimlerdir. Eşdizimi oluşturan sözcükler başka sözcüklerle de eşdizim oluşturabilmektedir.

Sınırlı Eşdizimler: Sınırlı eşdizimleri oluşturan sözcükler arasındaki ilişki serbest eşdizimlere oranla daha kuvvetlidir. Sınırlı eşdizimlerde kelimelerin eşdizimsel aralığı dardır. Bu yüzden birliktelik oluşturan kelime sayısı sınırlıdır. Eşdizimsel aralığı sınırlı olan bu kelimelerden biri duyulduğunda diğeri çağrışım yapabilmektedir. Genelde kelimelerden biri gerçek anlamının dışına çıkarak mecaz anlamda kullanılmaktadır.

Bağımlı Eşdizimler: Kelimelerin kullanım sıklığı ve birbirlerine bağlılığı bakımından eşdizim türleri arasında en üst sıradadır. Bu eşdizimlerde sözcükler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Sözcüklerden herhangi birinin yerine bir başka sözcüğün getirilmesi mümkün değildir.

2) Sözcük Dizilişleri Bakımından Eşdizimler

Eşdizimi oluşturan sözcükler kadar sözcüklerin bir araya gelişindeki diziliş de önemlidir. Eşdizimlerin, dizilişinde meydana gelecek bir hata eşdizimin anadil kullanıcısı tarafından anlaşılabilir ve tuhaf bulunmasına yol açacaktır. *Düşe kalka, doğru dürüst* gibi eşdizimlerde, eşdizimi oluşturan yapıların dizilişinde meydana gelecek bir değişim dilin doğal akışına aykırı olmasının yanı sıra ifade ettiği anlamı da yitirecektir.

İsim+Sıfat Eşdizimleri (اسم+صفة)

İsim+sıfat şeklinde bir araya gelen eşdizimler, eşdizim türleri arasında en yaygın olanıdır (Gazala, Makalatfi't-Terceme ve'l-Uslubiyye, 2004, s. 2). Arapça nahiv kuralları gereği isim ve sıfat arasında tam bir uyum vardır.

İsim+İsim Eşdizimleri (İsim Tamlaması) (مضاف+مضاف إليه)

İsim tamlaması yani izafet terkibi şeklinde oluşmuş eşdizimlerdir. Muzaf ve muzafun ileyhten oluşur.

Fiil+İsim Eşdizimleri (فعل+اسم)

Müteaddi bir fiil ve mefulden oluşan eşdizimlerdir.

Fiil+İsim Eşdizimleri (فعل+فاعل)

Bu eşdizimler, fiil ve açık bir şekilde görülen failinden oluşan eşdizimlerdir.

Zincirleme Tamlamalardan Oluşan Eşdizimler

İsimlerin veya isim ve sıfatların bir araya gelerek oluşturdukları en az üç sözcükten oluşan tamlamalardır.

Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizimler fiil, fail ve mefulden oluşan kimi zaman sadece fiil ve failin yer aldığı bir cümle şeklindeki blok yapılarıdır. Cümlelerin tamamı bir araya gelerek yeni anlamsal bir örüntü oluşturmaktadır.

3) Harfi Cerlerden Oluşan Eşdizimler

Harfi cerler Arapçada önemli bir yere sahiptir. Harfi cerler tek başlarına belirli bir anlam ifade etse de esas anlamını birlikte kullandıkları fiillerden veya fiilden türetilmiş müştak isimlerden almaktadırlar. Her fiili, her harfi cerle kullanmak mümkün değildir. Bu açıdan harfi cerlerin bir araya geldikleri fiilleri ve oluşturdukları eşdizimleri bilmek dil kullanıcılarına kolaylık sağlamaktadır. Harfi cerlerden oluşan eşdizimleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “*Fiil+Harfi Cer+ İsim Eşdizimleri (فعل+حرف جر+اسم)*”, “*Fiil+İsim+ Harfi Cer Eşdizimleri (فعل+اسم+حرف جر)*”, “*İsim+Harfi Cer+İsim Eşdizimleri (اسم+حرف جر+اسم)*”.

Aşağıdaki tabloda her türe ait örnekler sıralanmıştır:

Sınırlı eşdizim	Fiil+ Harfi Cer+ İsim (cümlelerin tamamından oluşan eşdizim)	Sessizliğini bozdu	خرج عن صمته
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim+Harfi cer	Yakaladı, tutukladı	ألقى القبض (على)
Bağımlı eşdizim	İsim+Harfi Cer+İsim	Nefsi müdafaa, meşru müdafaa	دفاع عن النفس
Bağımlı eşdizim	Zincirleme tamlamadan oluşan eşdizim	Selfdeterminasyon hakkı	حق تقرير المصير
Serbest eşdizim	İsim+İsim (İsim Tamlaması)	Savaş suçu	جريمة الحرب
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim (Fiil+Fail)	Savaş patlak verdi	ذكت الحرب
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim (Fiil+Mef'ul)	Güven kazandı	اكتسب ثقة
Serbest eşdizim	İsim+Sıfat	Çarpık kentleşme	سكن عشوائي
Bağımlı eşdizim	İsim+Sıfat	Kansız devrim	ثورة بيضاء

Eşdizimsel İfadelerin Önemi

Bir dilde sözcüklerin ses, biçim, anlam gibi özellikleri kadar, başka sözcüklerle bir araya geldiklerinde oluşturdukları anlam da büyük önem arz etmektedir (Çetinkaya, 2009, s. 199). Çünkü sözcüklerin anlamı ancak bir araya geldikleri sözcüklerle ve buldukları bağlamla açığa çıkacaktır.

Örneğin, “kara” kelimesi, “kara cahil” dendiğinde farklı bir anlam ifade ederken, “kara gün” dendiğinde bambaşka bir anlama bürünür. Bunun da ötesinde “kara” kelimesi yerine neden eş anlamlısı kabul edilen “siyah” kelimesini burada kullanamıyoruz. Bir başka örnekte ise “bozuk” kelimesi, “bozuk saat” dendiğinde ifade ettiği anlamı, “bozuk para” birlikteliğinde koruyamamaktadır.

Bu örnekleri tüm dillerde bulmak ve çoğaltmak mümkündür. Dildeki kelime birlikteliklerinin önemi bu örneklerden de açıkça anlaşılmaktadır. Zira dildeki kelime birliktelikleri dil kullanıcılarının keyfiyeti üzerine oluşmuş olsalar da rastgele oluşmamıştır, dizgesel ve anlamsal bir düzen içerisindedir (Fidan, 2016, s. 393). Anadil kullanıcıları bu düzeni algılamakta ve kullanmakta çoğu zaman zorluk yaşamazken, o dili öğrenmeye çalışan bireyler, özellikle dili ileri düzeyde öğrenme amacıyla olanlar, birliktelikleri kavramada ve oluşturmada zorluklar yaşamaktadır. Eşdizimlerin saptanması ve bilinmesi bu zorlukların ortadan kalkmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Örneğin “أهل” kelimesi “البيت” kelimesiyle bir araya geldiğinde bu birliktelik dini bir metinde geçiyorsa aklımıza ilk gelecek anlam “Hz. Muhammet’in ailesi”dir. Bu eşdizim güncel bir metinde geçiyorsa bundan “ev halkı” anlamını çıkarırız. “أهل” kelimesi “الكتاب” kelimesi ile kullanıldığında “Yahudi ve Hristiyanları” kast etmektedir (el-Huseyni, 2007, s. 91).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere bir kelime farklı kelime veya kelimelerle bir araya gelerek bambaşka bir anlama bürünmektedir. Tüm bu anlamları eşdizimleri ve eşdizim mantığını bilmeden kavrayabilmek mümkün değildir. Eşdizimler kelimelerin bağlam içerisindeki anlamının belirlenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle bağlam teorisini savunan çoğu dilbilimci eşdizimlerin önemine vurgu yapmaktadır.

Gazala ise “*Dictionary of Collocation*” adlı eserinin ön sözünde eşdizimlerin önemini şu şekilde açıklamaktadır: eşdizimler dilin belif ve akıcı bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır, dili güzelleştiren belagatin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir kelimenin uygun olan kelime ile uygun olan bağlamda kullanılması dili güzelleştirmesinin yanı sıra ifadenin etkisini de artırmaktadır. Sözlüğün ön sözünde Gazala bu açıklamalarını destekleyici örneklere yer vermektedir. Onlardan birkaçı şöyledir (Hasan, 2007, s. 7-8);

Tablo 2

Anlamı	Basit Dil Kullanımı	Eşdizim
Karara bağladı	قرّر	حزم أمره
Esnasında	خلال/ اثناء	في غضون
Sözün özü	بالاختصار	خلاصة القول
Kızıp bağırıp çağırdı	غضب غضبا شديدا	هاج وماج
Cesur, dirençli	صامد/ شجاع	ثابت القلب والقدم
Çok dayanıksız	ضعيف جدا	او هن من بيت العنكبوت
Güvenilir	موثوق	مامون الجانب
Korkudan tir tir titredi	خاف خوفا شديدا	ارتعدت فرائصه

Bu açıklamalar göstermektedir ki eşdizimler, dil gelişiminin, akıcı konuşma ve yazmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca dili doğal akışı içerisinde kullanabilmek için de eşdizimleri bilmek gerekmektedir.

Sonuç

Dili, birbirinden bağımsız kelimeler ve dilbilgisel yapılar olarak ele almak, dili içinden çıkılmaz bir lâbirente dönüştürmekten başka bir işe yaramayacaktır. Dilin büyüü ve eşsiz dünyasına yolculuk dildeki anahtar yapılarla ilgili alt yapı ve farkındalıkla mümkündür. Her dil hazır yapılar barındırmaktadır. Bu yapılardan en çok karşımıza çıkan kuşkusuz eşdizimlerdir. Bir metni ele aldığımızda veya günlük hayatta yaptığımız bir konuşmayı incelediğimizde pek çok eşdizimin kullanıldığını görmemiz mümkündür. Anadilde eşdizimleri hazır yapılar olarak alıp kullanırken yabancı dilde bu farkındalığa sahip olmamak dil öğrenim sürecini sekteye uğratmaktadır. Dil öğreticileri ve dil öğrenen kişiler için eşdizimlerle ilgili gerekli farkındalığın sağlanarak eşdizimlerin öğretim, öğrenim ve çeviri sürecine eklenmesi büyük kolaylıklar sağlamanın yanı sıra dili doğal akışı içinde kullanma yeterliliğine de yardımcı olacaktır. Bu bağlamda eşdizim sözlüklerinin oluşturulması ve sözlüklerde sözcüklerin birliktelik oluşturdukları sözcüklerle bir arada verilmesi önemlidir. Bu bağlamda son dönemlerde bu konularla ilgili fazlasıyla çalışmalar yapılmasına rağmen, Arapçaya dair çalışmaların da sürdürülmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aktaran: Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli Sözlükler. *Turkish Studies*, 196-206.
- Aktaran: Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlükte Fılsel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 67-84.
- Aktaran: N. Tayyibe Eken. (2016). Neticeyi Tayyibe Eken, Eşdizimlerin Saptanm Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28-47.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü. *Dil dergisi*, 37-52.
- Câhız. (1998). *el-Beyân ve 't-Tebyîn*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncı.
- Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli Sözlükler. *TurkishStudies International Periodical FortheLanguages*, 196-206.
- Demirayak, K. (2016). *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fılsel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyet*, 67-84.
- Ebu'l-Ferec, M. A. (1966). *el-Me'acimu'l-'Arabiyye fi Dav'i'd-Dirâsâti 'İlmi'l-Lugati'l-Hadîs*. Beyrut: Nahdati'l-'Arabiyye.
- Eken, N. T. (2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri:Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- el-Askerî, E. H. *el-Furûku'l-Lugaviyye*. Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe.
- el-Huseynî, H. M. (2007). *El-Musâhabâtu'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi Tahdîdi'd-Delâle fi'l-Kur'ani'l-Kerîm, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Kahire.
- el-Yesû'î, L. M. (2008). *el-Muncid fi'l-Luga ve '-İ'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Maşrik.
- Fidan, İ. (2016). *el-Musâhabetu'l-Luğaviyyefi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf, 'Alâ' Tal'atAhmed, Mektebetu'l-Âdâb(kitap tanıtımı)*. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 393-396.
- Gazala, H. (2004). *Makâlat fi't-Terceme ve'l-Uslûbiyye*. Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn.
- Gazala, H. (2007). *Dictionary of Collocation*. Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn.
- Gökmen, G. (2018) *Mu'izzî'nin Şiir Dünyası*, Kırıkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale.
- Hassân, T. (1994). *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Dâru'l-Beydâ: Daru's-Sekâfe.
- Hicâzî, M. F. *Medhalu ile'l-'İlmi'l-Luga*. Kahire: Dâru Kaba.
- Kumanlı, M. S. (2016). Türkçe Sözlük'te Eşdizimlerin Gösterilişi. *Gazi Türkiyat*, 195-204.
- Ömer, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. Kâhire:'Alemlu'l-Kutub.
- Önder, Ş. G. (2014). *Arap Dilinde Eşdizim*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Sibeveyh. (1988). *el- Kitâb*, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî.
- Suçin, H. (2007). *Öteki Dilde Varolmak*. İstanbul: Multilingual.